

Interview held at Bolgatanga Pobaga, 25 February 1997.

Two women, Akunyo'oma and Amoa, discussed a quarrel they were involved in among some women and in which the police had intervened. They discussed how it was resolved and how they felt about it. Interviewers: "Chris" (an Anglican priest, Farefari himself, whom they knew well), and Atanga Donatus Akamugri, 27 years old and a student at UCEW. MEKD was also present. Donatus Akamugri helped with the transcription and translation.

Akunyo'oma: Tu n daam pɔse la, tuman dam paa yia waiwai pɔmpɔ na, dikɛ ti lɔgerɔ zi'ili. Ti la ta paara tuman *line*, ti bama mɛ kɔ'om paa na ti bamam wo a kɛ. Ti ma yeti "A, tuman wo a kɛ dee bɔ ba". Ti ba yeti "ai", ti man dikɛ buna tɔgele, ti n tadaana mɛ m paa na ti tu lagum waina. Inja yeti a tɔgele, a yeti "ai", kɔ'ɔ foe bɔna lobe base. Ti mam yaja yeti "â, n ηwani?" ti a kɔ'om fɔɔra lɔbera basera. Mam kɔ'ɔ vue ηwana a kɔ'om zi ma tadaana. Inja la inja meere, ti ma mɛ yaja pɔsera. Ti kɔ'om pɔsera la a kɔ'ɔ le kɛ mam pa'ase bim. Tu yaja kɔ'om tara taaba pɔgam pɔgam pɔgam. Ti ta gɔ'ɔra zɛberɛ la, ti bama mɛ yaja paa na, ti ba yaja kɔ'om lagum pɔsera. Ba pɔsera pɔsera ti tuma zɛ ko'om la kinɛ de lebe ta pai la ti polise pɔgum gi ba mɛ. Za'a waabe lagum taaba. Ti mam pae ti "ayɛma ηwana". Ina kɔ'om pae ti "ayɛma ηwana", Ina kɔ'om pae ti "ayɛma ηwana". Ti ba daa ta tu kinɛ *police station* na, ti a yaja da yeti, tuman gube inja mɛ, ti tu yaja daa kɛ kootu.

Amoa: Pɔse la mɛ n da le ɛɲ se'em. Tu zɛbela, ba daa ta pae ti ba aregɛ ko'om la kɛ la gee yaja yelle la daa i ɛɲ se'em, ti ma yese ta pae itɪ ma yeti "a, ηwani ti ba ɛɲ *line* nɛra wo pae fu dɛnɛ sam pae — ti fu a kɛ, ηwani ti ya ɛɲ bala?" "Ti hale a pɔgum base in mɛ" de ti man yɛta, a kɔ'ɔ wa'a na kɔ'ɔ kɛ ma la meere tu tu ti meera, ti ba zɛkɛ i ta base ke ti ba wa'a na pɔse. Bina na nɛriba kɔ'ɔ lagesɛ mike ti ka besere mina tu ti ba pɔse tu tee ti pɔg-ya'ase lagum pa'ase ti ba daa wa'a na pɔse tu ti polise la wa'a na. A daa pɔgum aasum tuma mɛ lɔgerɔ mɛ. Tuma mɛ, ee, nika duma daa asɛkɛ lagum pa'ese ti ba tarɛ tu kinɛ *police station* na ta inɛ sɛɛlum. Tata la n yu'uɲɔ ti ba waa bem tu. Didaari mɛ Ataazele kuurɛ ti ba ita ti ba wa'a na beeli tu. Yimbeere tu le lebe *police station* ti ba yeti ba *book* la *court* ti kinɛ ti tu kinɛ *court* la. Ti ba ta tɔgera. Ti tu zom ti ba yi nɛra woo soke ti ba tɔgɛ, nɛra woo tɔgɛ ti mam mɛ zom ti ba soke, ti ma ɛɲ taalɛ? bee m ka ɛɲ taalɛ? Ma yeti ma ka ɛɲ taalɛ ti ba yeti ti in ɛɲɛ taalɛ bee m ka ɛɲ taalɛ? Ti ma yeti ma ka ɛɲ taalɛ ti ba yeti ma tu *court*. Tɔ. Ma tu *court* la, tɔ, tumam zi'a. Ba daa ɛɲɛ ti bɔdaasi la dae nyɛ nɛreba la ti ba inɛ suguri, bɔdaasi la daa kinɛ ta nyɛ nɛreba la ti ba yese tɔgɔn la wa'a yire na maalɛ. Ba daa maalɛ tɔgɔn la ti a yeli ti tu ti aasum a bun la see tu yɔ ɛɲa de ti yɛtɔgɔ la maalɛ ti ba daa yɔ.

Interviewer: Bɔdaasi la daa kinɛ ta yɔ mɛ dee yese yɛtɔgɔ la bee?

Amoa: La de sera tu n daa pɔsi la tu daa ka mi ti la wo dɛ'ɛ na ηwana ti tu wan soke tu daa ka soke ba banɛ ba da yɔ la ηwani? ba ɛɲ la ηwane? Fu miti bɔdaasi la sa ɛɲ sɛla wa'a na fu ka n nyanɛ soke ba yeti ηwana la ηwana. Ehɛɛ. Ge sa n dene ti daa mini tu wo n soke nɛreba yeli ti ya yɔ la ηwane? Ya ɛɲ la ηwane? Ya sa'am la ηwane?

[...]

Interviewer: Ti *court* duma la n daa ta yebe bala ba'ase waabi yaja yese yetɔga la wa'a n yiri ti ba maalɛ,

yama poore daa pee bala mε yo?

Amoa: Tu poore sa n ka pee ya, ge tuma miņa ka sɔ tu miņa. Tuma miņa ka n nyaŋε yeti "ai". N wo woo nεreba in sɔe tuma ti tuma bɔ na. Nεreba la n sɔ tu la bama miņa n maale yetɔga la. Tu ka nyaŋε yeti "ai". Tuma ka tari paŋa ŋwani nyaŋε yeti ŋwana. La mε de la tu mε n sɔ mina daana ti tu zεbε zεberi la. Tuma mε bia n de ε. A sɔ la asεba yire bo la tu yire. Ehεε. La de la buuri puam. N sɔ ba daa yeli ti ba maale yetɔga la.

Interviewer: Buuri la iya ti ya nam — εε — ?

Amoa: Ma m pɔgum yeti ya, la dagε pɔgε la miņa dee sεba n sɔ tu la, iyaŋa maale yetɔgε la. Ba maalegɔ la basεla woo, pɔgesi la ka le bɔ na bim baŋε ba i εŋε se'em la se'em. Ehεε. Dee ba m ba'asε wa'a na ba yeti bama maale tɔgɔ la. La mε n dagε zina wa ti tu zεa la fu, ti tu wo ta nyaŋε soke yeti la iŋ la ŋwani la ŋwani. Da bem boe — ba yi fu yese zagnyɔrε, fu iŋa gbe'eri mε la, fu wo nyaŋε tɔgε yetɔga yeti ŋwana.

Interviewer: [...] La san dε'ε na yama putε'erε puam yama daa m wo boori ni tii ya maale yetɔgɔlε bim la bii yama boti ni ya sa m pɔgum yeti ya yese ya miņa tari yese bii bɔraasɪ kiŋ ka yese bɔ ya? Yama puuri-pee bala bɔdaasi n yese de ti yama daa poŋ ka mina di yeli la, wo yama εn de pɔgesi wa?

Amoa: [...] Fu m miti ee? la bo la tɔka tɔka. Tuma n miņa ka nyaŋε sɔ'ɔ na tumesi bɔdaa sa n fo zuo yeti ti tu εŋ wa'a na fu n fu miņa zoti la fu yeti "ai". Fu ŋ ka nyaŋε, fu nyε ya? Iŋε n yeli se'em fu dolu la nɔdεnε fu ka n nyaŋi zagesε yeti fu ka n dole dεnε.

Interviewer: [...] Ehεε. Dee ge fu n de pɔka la ti ba yelle bala yama besite bala an suŋa yo e?

Amoa: La an suŋa de la iŋa n sɔ fu ti fu bɔ na la. A sa yeti ŋwana ti fu yeti "ai", beere yiε ti yele se'ere gana bala, a wo yeti kɔ'ɔm, "Tara, fum pɔgum gana mam." Fu mε ka tari paŋa wo yeti, "Ai, ba de maale". Maalegɔ la mε an suŋa.

Akunyo'oma: Ma n ti'isi ti bɔdaa la sa n yeti a wo maale, la de pεregerε ti fu basε ti ba maale. Dagε fu yeti ai, fu kɔ'ɔ tɔgε. Fu n kɔ'ɔ nyεrε di zi'a ti be se'ere ti yelle ti a gana bala. Ti a yeti tara ti fu nyaŋa ka mina fu n wa iŋ se'em.

Amoa: Fu nyε bun la n dε'εŋ se'em la ya? La de de la tum ma, iŋa ki ti ba ita kuurε. Nεreku'uŋɔ la n dε lagesε tɔgɔra. Fu n ka n nyaŋε foe zuo yeti, "Ai, la de ŋwana m ka n sakε". Nεreku'uŋɔ fu n sa n foe zuo ba nyεti la fu m fu yεna. Fu n nyε ya? Bala la n sɔe ti bɔdaasi la mε kiŋ ta n nyε nεra la. Bama mε dɔgε ba mε kiŋ ta nyε ba ti ba yeli ti ba maale ti la de la buuri la. Gee sa n dε'ε na woo ti n kɔ n zε wa tu kinε mε kina kina ti tuma la nεra ta tu'usε taaba. Sarɔɔ pua zεbera, zεbε la bo la di tɔka. Fu n la fu n nεra la bo la di tɔka.

[...]

Interviewer: [...] Yama n daa yɔ n dikε ligeri da lɔgerɔ la yɔ bee la de la kamaa bee ya sεreba la n dae yɔɔ lɔgerɔ la?

[...]

Amoa: Tu mi ti lɔgerɔ la ba yɔ ya. Gee ba ka yeli tu yeti ba yɔ ya. Tuma miŋ ka soke wa yeti ba εŋ bala la. Ba yɔ lɔgerɔ la bee ba ka yɔ tu ka soke ba, amaa ba yɔ lɔgerɔ la. Gee la de lae ba yɔ ni na.

Tuma n de ni sεba — putε'erε la ka boe — Dabem mε n tari fu ti fu wa kiŋε ka zia ba niŋa, yeli ti la εŋ

ɲwana la, ya yɔ lɔgerɔ la bee ya ka yɔ. Dee ma mi lɔgerɔ la pɔka la yeti ba aa, iɲa lɔgerɔ la ti ba yɔ lɔgerɔ la de ti ba maale tɔgɔ la, ba yɔ lɔgerɔ la.

[...]

Interviewer: Bala la, yama la Tindɔɔmɔlesi ta bulɛ tara nɔke'eni, ɲwani se'ere sa bee ko'om la ma'a zuo ya daa zɛbela?

Amoa: Ko'om la ma'a zuo tu dɛ zɛbela. Bala ma'a la ba zi'am la dɛa ka tari ko'om ba ageri la tumam zi'a. Tu ka tari zɛberɛ la taaba. Tu sa m pae tu pu'useri taaba mɛ. ... Tuma la bama n ka ta nɔke'eni.

Interviewer: Tu nyaɲɛ boti ti baɲ sɛla de lae, Amoa, fu n la Akunyo'oma, ya di lae nɛra la ayeltaa? nɛra la a bia? Tu yeti ya pa'alɛ la, yam m boe se'em yiri puam.

Amoa: Mam bia in de Akunyo'oma, ma n sɛra keema bia n de Akunyo'oma. Ma yire ina m bia. A ma n de ma.